

ÉRTÉKREIENTÁCIÓ ÉS ÉRDEKÉRVÉNYESÍTÉS

A csoport, a közösség az egyéni, illetve kollektív értékorientáció és az érdekérvényesítési közege-erőtere is egyben. Az egyénre-közösségre jellemző értékek és a társadalmi helyzetükhöz kapcsolódó érdekeik motiváló, feszítő, s ugyanakkor kohéziós erőként is hatnak az egyének együttlétezésében és kapcsolataiban. Ötvözik, cementezik összetartozásukat, s tagoló, megkülönböztető meghatározottságként jelennek meg a nagyobb társadalmi egységeken belül.

Most, amikor a kisközösségi önszerveződések szerepe társadalmunk megújulási folyamatában felértékelődik, hisz az alkotóerők mozgósításának nélkülözhetetlen tartalékait jelentik, döbbenünk rá, hogy jobban kellene ismernünk összetartó és motivációs rendszerüket, az értékorientációk és érdekérvényesítések hatásmechanizmusait. Jobban kellene ismernünk, hogy hogyan szolgálnak erőként a közösségképzésben, s hogyan alakul dinamikájuk. Egyáltalán, milyen közösségformákban éljük át társadalmi vonatkozásrendszerünket?

Előadásomban ezt a két kérdéskört kívánom vizsgálni.

A közösségsszerveződés motivációs erői

A természetadta közösségsszerveződés elementáris kötőanyagai a szükségletek. Többen a csoport és közösségmeghatározás domináns mozzanataként emelik ki, hogy közösségek ott jönnek létre, ahol bizonyos szükségleteket csak együttlétezés és együttműködés révén tudnak kielégíteni. A közösségekre és tagjaikra megkülönböztetően jellemző szükségleteik típusa és struktúrája.¹

De látható, hogy a szükségletek kohéziós funkciójának érvényesülésekor is többről van szó, mint magukról a szükségletekről, hisz azok történelmi-társadalmi konkrétságban tétel-
ezik a kielégítésüket biztosító tárgyi és együttműködési módo-
kat és a szükségletek tárgyát is. A szükségletek tárgya lehet
egyrészt a másik ember, avagy a közös tevékenység tárgyasult
terméke, másrészt lehetnek tárgyasulás nélkül, közvetlenül
az egyes egyének és a közösség reprodukciójában objektiváló-
dott tevékenységek (így pl. a nevelés, a gondozás, a védelem,
az ítélkezés, szervezés, stb.), s a szükséglet tárgya lehet a
kommunikáció, a közös gondolkodás, a véleménycsere, a megértő-
megerősítő-megtisztító együttlét, az érzelmi és gondolati azo-
nosulás és megerősítés, a beállítódások - attitűdök transzfor-
málása, a visszaigazolás szüksége is. A szükségletek egyéni
és interakciós kielégítését a szubjektum és az objektum, vala-
mint a szubjektum-szubjektum viszonyt a társadalmiság össze-
tett tartalmi és formai vonatkozásai hatják át. A szükségle-
tek elementáris hierarchizálásán, fontossági sorrendjének ér-
vényesítésén túl a preferálások összetettebb és bonyolultabb
rendszere érvényesül az egyének és csoportok választásaiban.
A továbbiakban a preferálásoknak ezt a rendszerét, az egyéni
és csoportos társadalmi tevékenység érték- és értékmeghatáro-
zottságát kívánjuk elemezni.

A/ Kutatásaink alapján² a társadalmi reprodukció organi-
kus társadalmi előfeltételeit tekintjük értéknek, amelyek a
megismerő és alkotó tevékenység jellemző történelmi és társa-
dalmi színvonalán - a gondolati minta és a gyakorlati megva-
lósítás kettősségében, mindenkor eme kettős természettel
- konstituálódnak. Két alapvető típusát különböztetjük meg a
társadalmi reprodukció organikus tartalmi előfeltételeinek:
az instrumentális illetve a tendencionális értékeket.

1./ Az instrumentális értékek a társadalmi tevékenység négy alapidimenziójában, az objektívációk, a szubjektívációk, a tevékenységfolyamat komplementer rendszerben, illetve az objektívált szellemi értékek értékszféráiban (így a tudomány, a művészet, a vallás, az ideológia, a jog, a politikum és az erkölcs világában) teremtnének és funkcionálnak. A történelmi kontinuitás és diszkontinuitás egyéni - közösségi - társadalmi előfeltételei és regulátorai. A tárgyi - dologi értékek, a személyiségértékek, a tevékenységértékek és az objektívált szellemi értékeknek azt a reprezentatív együttesét, amely valamely csoport és egyén tevékenységében aktualizálódik, realizálódik és reprodukálódik az adott csoport és enyén objektív értékrendszerének nevezzük. A társadalmi szubjektumok léte, reprodukciója e jellemző szubjektum - objektum kölcsönhatás rendszer újratermelésével lehetséges. Szükséglet kielégítésük tárgyát és módját ez az örökletes és formált - alakított értékrendszer hatja át. Azonosságuk és összetartozásuk meghatározó tényezője ez az objektív értékvilág. Szükségeik ezeknek a társadalmi instrumentumoknak - nemcsak tárgyi értelemben, hisz a képességeket, ismereteket, beállítódásokat, szerep- és intézményi formákat, valamint az objektívált ismeret-, alkotás, nézet - és normarendszereket is idesoroljuk az elsajátítására és felhasználására irányulnak, tevékenységük első fokon ezektől az örökölt instrumentális előfeltételektől, s azok példáitól, mintáitól kritikailag meghaladandó változóitól meghatározottak. A reprodukció folyamatában az eredendően animális szükségletek a kibontakozó - gazdagodó értékrendszerekkel kölcsönhatásban humanizálódnak, s az újratermelés folyamatában a kielégített szükségletekből új, immár par excellence társadalmi eredetű és természetű szükségletek születnek. A szükségletek érték meghatározottsága a kielégítésükkel kapcsolatos azonosulásokból és elvetésekből, az örökölt változat kritikai meghaladásából szerveződő magatartás- és tevékenység folyamatokból ered. Az értékorientáció már nem a szubjektum egyensúlytalanságából és hiányállapotaiból fakad, hanem amár bevált megoldások példájából és a tevékenység té-

telezett eredményétől, mint tervezett finalitástól teleológikusan meghatározott. Az értékorientativitás, bár a szükséglet-kielégítési folyamatára épül, nem oldható fel a szükségletekben, nem a szükségletek fizikai kényszeréből következik, hisz "az ember még a fizikai szükséglettől szabadon is termel és az attól való szabadságban termel csak igazán... az ember minden species mértéke szerint tud termelni és mindenütt az inherens mértékét tudja a tárgyra alkalmazni, az ember ezért a szépség törvényei szerint is alakít"³ -írja erről Marx.

Az értékek az immanens mértékek és a szépség törvényeinek -részben az örökségre épülő, részben az adott korra és társadalmi csoportra, egyénre jellemző - manifesztációs alkalmazásai és teremtő megfogalmazásai.

Hadd utaljak arra, hogy az elmúlt két és fél évtized erőfeszítései során, egy mára már erősen lefékeződött felhalmozási folyamatban a családok jelentékeny hányada sok tekintetben új értékvilágot teremtett maga körül, s a civilizációs processzus és a művelődési folyamat révén önmagában is. Tárgyi- dologi értékek személyiségértékek tevékenységértékek és az objektívált szellemi értékek új együttesét, egy megújított családi- egyéni értékrendszer. Keserű leckeként tanultuk meg azonban, hogy ezeknek az értékeknek a megszerzése és birtoklása, különösképpen, ha a dologi tehetőség dominál a személyi tehetőséggel szemben, önmagában csak eszközrendszert biztosít, biztosíthat egy emberibb, teljesebb egyéni-családi létezéshez, s valójában csak instrumentális jellegű együttes. Megszerzésükkel a családok nagy hányada nem lett boldogabb, életük nem lett gazdagabb, életminőségük nem javult, sőt gyakorta megroppant érzelmi összetartozásuk. Közösségiségük- az együttes erőfeszítéssel létrehozott értékviláguk, új értékrendszerük ellenére- helyrehozhatatlanul megsérült, sok-sok családnál felbomlott, felbomlik.

2./ Az értékek másik alapvető típusa a tendencionalis értékek együttese nem a részek és összetevők szintjén, hanem a közösségek- egyének praxisának- társadalmi helyzetének komplex és ellentmondásos totalitása szintjén, azok társadalmi- nembe- li életminőségeként tendencionalisan realizálódnak és szerve- ződnek. A csoportonként és egyénenként különböző és sajátos totalitás, s tendencianilitásának összegző- minősítő létmeg- határozottságai, amelyek létük emberi nembeli minőségét, mit dinamikus szubsztancialitást realizálják. A realitás és az azt kritikailag reflektáló, tükröző és meghaladó idealitás nor- mativitásának kettősségében léteznek, mint egyszerre gyakor- lati és tudati identitások.

- Egyéni-családi létezésük állapotát és tendenciáját kép- viselik és minősítik pl. az egészség, a megélhetés, létbizton- ság, bőség, jólét, mértékletesség, otthon, stb. érték kategó- riák, s negatívumaik, a nem értékek. (Unwerte).

- Az egyén jellemének- erkölcsiségének és erkölcsőségének kategóriái és negatívumaik pl.: becsületesség-becstelenség, tisztesség-tisztességtelenség, bátorság-gyávaság, erkölcsi tisztaság- erkölcsi fogyatékoságok, altruizmus-egoizmus, stb...

- Az egyének közösségi magatartását- közösségiségét rep- rezentáló és minősítő kategóriák, pl.: kollektivitás, együtt- működés, szolidaritás, bajtársiasság, elvtársiasság, toleren- cia, megértés, egyenlőség, testvériség, stb., s hiányuk, el- lentétük.

- Az össztársadalmi létezés globalizálós kategóriái pl. szabadság, haza, szuverenitás, autonómítás, függetlenség, béke, igazság és igazságtalanság, demokratizmus, stb...

Koronként, osztályonként, rétegenként, csoportonként, egyénenként különbözik ezeknek az érték kategóriáknak a tartalma a valóságban, s annak gondolati meghatározásaiban is. Nem egy érték relativizmus rejlik emögött, hanem létük dinamikus szubsztancialitásának történelmi-társadalmi és individuális sajátzerűsége, s az, hogy életük különböző totalitási szintjei, avagy annak különböző vonatkozásai milyen értékelő-minősítő meghatározásokkal tudatosulnak az egyes társadalmi szubjektumokban.

Az értékrendszer összetevőinek és totalitásának, instrumentális és tendenciális értékeinek objektív realitásán túl az értékorientáció érzelmi-gondolati azonosulási és elutasítási nyomatékot is hordoz, regulatív erőként orientálja az egyéneket és csoportok tevékenységét.

A csoportok és egyének viszonyulását természeti és társadalmi környezetünkhöz, mozgásterünkhöz, saját és mások értékrendszeréhez értékrendjük tükrözi, orientálja és szabályozza. Eligazítja őket közösségi és egyéni életvitelükben, azonosulásaikban és tagadásaikban, állásfoglalásaikban, tevékenység- és magatartásmódjaik megválasztásában. A közösségi értékrendekben válhatnak belső motivációs tényezővé és összetartó erővé, az identitást és tudatosító kohéziós tényezőkké reprodukciójuk kikristályosodó elvei, normái, szempontjai. Az értékrend irányadó az adott közösség, illetve a közösség értékrendjét felvállaló avagy arra rákényszerülő egyének számára: a cselekvési-magatartási alternatívák közötti választásban. Genetikus kapcsolatban van a közösség reprodukciójának objektív feltételeivel, de nem kizárólagosan attól meghatározott. Motiválja, irányítja és szabályozza a közösség egészét, tagjainak tevékenységét és magatartását. Iránytű az adott közösség és annak tagjai számára az eligazodáshoz az objektív társadalmi mozgás- és erőterben, magatartásuk és cselekvésük megválasztásához.

Hagyományos magatartás és tevékenységmódokban, jellemző társadalmi reflexekben, a spontán reagálások és az ok-okozati megfontoltság közötti különböző tudatossági szinteken való meg az egyének és csoportok viszonya saját létezésük tartalmi és formai előfeltételeihez. Az értékrend- bár a társadalmi tevékenység akaratlagos és tudatos tevékenységekből szerveződik - mégsem jelentkezik mindenkor konkrét nézetekként és állásfoglalásokként, hanem beidegződésekben, gesztusokban, ritusokban, szokásformákban, automatizmusokban realizálódik. Érzelmi, gondolati és cselekvési beállítódások nyalábjaiból szerveződik. Nem alkot logikailag rendszerezett, ellentmondásmentes affektív és kognitív rendszert. Az értékrend így különböző meggondoltsági és rendszerezettségi szinten - pontosan, vagy éppen torz, illuzórikus, hamis tudattal - alakító és szabályozó tényezője a csoportok és egyének magatartásának és tevékenységének, s a közösségszerveződés elengedhetetlen kohéziós feltétele.

Az értékorientáció, mint a közösségiség cementje egyrésztől tehát objektív előfeltételekből, az adott közösség értékrendszeréből, illetve annak affektív és kognitív tükrözéséből, az értékrendből és az értékítéletekből ötvöződik. Az egyéni és közösségi létezés lényegi sajátossága, amely az életfeltételek és a tevékenységrendszer, illetve a tradíciók objektív közösségén túl tudatos és spontán értékalamzkodásokban és értékelemzésekben, érzelmi és gondolati pszichés meghatározottságokként, értékrendként válik az egyének orientációs tényezőjévé, közösségük serkentőjévé, azonosságteremtő, összetartó erejévé, "mi"-tudatuk kialakulásának serkentőjévé.

B/ A közösségiség másik alapvető kohéziós meghatározója az érdekek közössége, s az érvényesítésükre irányuló vonatkozásrendszer az egyes egyének és csoportok között. Az érdek, mint sajátos társadalmi kategória szintűgy elszakíthatatlan a szükségletkielégítő emberi tevékenységtől, de abban semmiképpen nem oldható fel.⁴ Az egyének - csoportok szükségletki-

elégítő tevékenysége - az eddigi történelem legfontosabb sajátosságaként - beleütközik más egyének - csoportok hasonló törekvéseibe. Relációba kerül velük, vagy megerősítő, kölcsönös kiegészítő viszonyba (tevékenységcsere, termékcsere, információcsere, közös fellépés, közös védelem, stb...), vagy ellentétes, kizáró, konfliktusos viszonyba. Az érdekeknek ez a kiegészítő, illetve kizáró jellege válik a társadalmi tagozódás és viszonyulás fontos meghatározójává, s a közösségszervező- és cementező tényezőjévé is.

Bár igen sokat beszélünk napjainkban az érdekekről, valóságos természetük - mibenlétük, eléggé tisztázatlan. Terjedelmi megközelítésük⁵ - egyéni, csoport- és általánosabb érdekek - a leggyakoribb, anélkül azonban, hogy tisztázná tartalmukat, jellegüket. Mi ezúttal egy egyéni értelmezést vázolunk.

Abból a nyilvánvaló tényből indulunk ki, hogy a társadalmi tagozódás alapján a társadalmi struktúrában elfoglalt státuszuk eltérő szélességű és mélységű társadalmi mozgásteret biztosít az egyes társadalmi csoportok és tagjaik számára. Ezek az eltérő társadalmi státuszok jelenítik meg az egyenlőségek és egyenlőtlenségek tartalmát és körét, az eltérő viszonyulási lehetőségeket az örökölt és a termelő munka jellemző történelmi fejlettségi szintje által produkált és reprodukált értékekhez. A társadalmi munkamegosztás rendszerében, a tulajdonviszonyok és az elosztási viszonyok fogságában a nyilvánosság és kommunikációk eltérő körein csak a történelmileg hozzáférhető értékek meghatározott együtteséhez nyílik út a különböző társadalmi helyzetű egyének-csoportok számára. Reprodukciójukban, státuszkorlátaik miatt az adott történelmi szinten csak bizonyos személyiségértékek elsajátítására és kiművelésére, csak meghatározott tevékenységmodellek - szerepek és intézményi-szervezeti lehetőségek - elsajátítására van módjuk. A tárgyi-dologi értékek bizonyos együttesének felhasználására nyílik lehetőségük. De ezek a státuszkorlátok eltérő hatalmi hányadát biztosítanak saját sorsuk érdemi alakításá-

hoz, az őket érintő döntések befolyásolására és kontrolljára, s végső soron viszonyaik formálásához és alakításához is.

Az egyének - csoportok - társadalmilag-történelmileg eltérő módon és mértékben - foglyai társadalmi státuszuknak, mozgásterüknek. Kibontakozásukban korlátokat szabnak viszonyaik. Meghatározzák az adott csoport és tagjaik értékorientatív cselekvésének dimenzióit, az értékek elsajátításának és gazdagításának mozgásterét, de az örökölt társadalmi viszonyok átalakításának és a státusz, vagy státuszok módosításának lehetőségét is. A társadalmi viszonyokból fakadnak ugyanis az azonosságok és különbségek, a társadalmi tagozódási formák. A csoportok hasonlóságai és elkülönülései mostmár abból következnek, hogy létfeltételeik létrehozásában és felhasználásában milyen kényszerek és lehetőségek adódnak számukra, hogyan képesek átrendezni státuszkorlátaikat, s milyen módon képesek átformálni a meghatározó társadalmi viszonyokat. A különböző társadalmi helyzetű csoportokat státuszuk érvényesítése, védelme avagy megváltoztatása motiválja, hisz ezek a státuszok nyitják meg a lehetőségek körét és módját szükségleteik kielégítéséhez, emberi-társadalmi kibontakozásukhoz, s végső sorban a csoport és a hozzá tartozó egyének sorsának kialakítására. A társadalmi viszonyok, s az általuk körülhatárolt státusz determinálja az adott csoport szükségletkielégítésének körét és tartalmát.

A szubjektum-objektum relációnak a társadalmi viszonyokból, s közvetlenül a szubjektumok társadalmi helyzetéből fakadó objektív meghatározottságai az érdekvizonyok. Mozgásteret, irányultságot, motivációt illetve közösségi kohéziós erőt és erőteret jelentenek és jelenítenek meg az értékorientatív szükségletkielégítő tevékenységek számára.

Az érdek: meghatározott helyzetű társadalmi csoportok, egyének szükségletkielégítésének jellemző társadalmi erő- és mozgástere, amelynek optimalizálása meghatározott magatartá-

sokra és tevékenységekre készíti a szubjektumokat reprodukciójuk folyamatában. Objektív meghatározottság és lehetőség, amely tendencionálisan, spontán és tudatos törekvések eredőjeként, céltételezéssel és megvalósítással, azaz az objektív vonatkozások szubjektív közvetítésével érvényesül.

Az értékeket tételezik és termelik, az érdekeket feltárják és érvényesítik.

Egy közösség, de az egyes tagok önmeghatározásának és kibontakozásának rendkívül fontos feltétele, hogy tagjai mennyiben képesek tudatosítani helyzetüket, objektív lehetőségeiket a társadalmi mozgás- és erőterben, hogy mennyiben tudják cselekvési alternatívává fogalmazni ezeket a lehetőségeket. Milyen eszközrendszert és metodikát találnak és választanak érdekeik képviselésére és érvényesítésére. Az érdekfeltáró, artikuláló és érvényesítő közös tevékenységgel hogyan tudják a hasonló társadalmi helyzetű magában való társadalmi csoportot magáért való, tudatos értékorientatív és értékérvényesítő közösséggé formálni.

Az érdekfelfogást és az értékérvényesítést célzó tevékenységek vagy az objektív társadalmi erőter erővonalai mentén alakulnak vagy keresztezik azokat, hatékonyságuk ennek függvényében alakul. Természetesen ezek a törekvések ütközhetnek mások erőfeszítéseivel, avagy szövetségben egymást segíthetik.

Az érdekek tehát eredetükben függetlenül léteznek szubjektumaik szándékaitól, de érvényesülésük-érvényesítésük már függ a társadalmi mozgás- és erőterben zajló szellemi és gyakorlati tevékenységektől, s ezek a tevékenységek vissza is hatnak az érdekhelyzetre és az érdekek objektív meghatározására.

Csak utalhatunk itt arra, hogy érdekek nemcsak a társadalom makroszerkezetében hatnak, hanem a közösség mikroszerkeze-

tében is jelen vannak a csoport tagolódása, s az egyének aspi-
rációink megfelelően. A csoporton belüli egyéni érdekek
érvényesítése veszélyeztetheti is a csoport közös érdekeinek
érvényesülését, szét is feszíthetik és rombolhatják a közös-
séget. Az egyéni és csoportérdek, illetve az általánosabb
érdekek viszonyának hierarchiájának, egyensúlyának, dinamiká-
jának tudatos alakítása, a közös akarat gondolati és gyakorla-
ti megalapozása, organizációja a csoport önszerveződésének
fontos követelménye. Teljesítésében nagy súllyal játszhat köz-
re csoport értékrendje, amely transzformálódhat a közös-
ség azonosságtudatának erősítésében és a közös cselekvés moti-
válásában, az érdekérvényesítés hatékonyságának alakulására.
Az érdektörekvések és az értékrend kongruenciájának megterem-
tése megújuló kihívás a közösség számára.

A közösségsszerveződés alapvető dimenziói napjainkban

A továbbiakban azt a kérdést vizsgáljuk, hogy napjainkban
milyen közösségformákban éljük át nembeli vonatkozásrendsze-
rünket, s az értékgenezis bázisán nyíló emberi lehetőségein-
ket hogyan realizáljuk.

Nem morfológiai jellegű közösségtipológiával próbálkozunk
itt. Nem akarjuk feloldani az egyént a csoportokban, a quasi
közösségekben, s a reális közösségekben, hanem azt kutatjuk,
hogy személyiségünk nembeli aspektusai hogyan transzformáló-
dnak a történelmileg és társadalmileg jellemző közösségformák-
ban. Törekvésünk természetesen kísérlet csupán egy megközelé-
tési mód kontúrjainak felvázolásához. Időnkből-erőnkéből erre
futja, de a továbbgondolás reményében és ösztönzésére felvet-
jük ezt a problémakört.

Személyiségelméleti megközelítést választottunk. Abból in-
dulunk ki, hogy az egyén ma egyszerre

a./ reprezentatív individuum

- b./ etnikai és csoportlány
- c./ nembeli lény
- d./ politikai lény
- e./ autonóm személyiség.

- Az ember reprezentatív individuum, a természet sajátos, különös részeként, egyszerre természeti és társadalmi lény is. Viszonya a természethez egyszerre genetikus és struktúrális jellegű. A természet evolúciójának koronája, s saját önteremtő tevékenységének terméke. Bipszichikai struktúráként elválaszthatatlan kapcsolatban van az anyatermészettel. Lényegi tevékenységével, a történelmileg változó-fejlődő munkatevékenységgel örökös metamorfózisban alakul ez a kapcsolat, ez a felfüggeszthetetlen és felmondhatatlan anyagcsere. Napjainkban munkatevékenységünk egy már második természet, a technostruktúra ill. az árú- és pénzviszonyok közvetítésével kerül kapcsolatba a természettel, annak a légelemibb folyamataitól a legbonyolultabb élő struktúrákig, s a mind távolabbi kozmikus rendszerekig. A természet titkainak feltárása és alkalmazása ebben az anyagcsere folyamatban napjainkra veszélyes minőségi határhoz érkezett. A természeti erők felett szerzett emberi uralom, beavatkozásaink mélysége és hatóköre, s annak további kiterjesztése már azzal a nemkívánatos következménnyel járt és jár, hogy a természeti folyamatok deformációját és ezzel együtt szabadságunk redukcióját eredményezi.

Ipari rendszereink, energiaszerzési formáink, chemo-"kulturánk", a talaj, a vizek, a légkör gátlástalan szennyezésével, a természeti értékek pusztításával, belső természetünk gátlatlan deformációjával, a gyógyszerek-vegyszerek ektalan túladagolásával és túlhasználatával, a stimulációs és manipulációs anyagok esztelen és pusztító alkalmazásaival megnyomorítják-megnyomorítjuk a természetet és önmagunkat is. Mi csináljuk, s ellenünkre csinálják-csináljuk.

Természethez való viszonyunk méltó emberi formái megtalálásához, környezetünk és önmagunk védelméhez új közösségi kereteket kell formálnunk. Munkahelyi, lakóhelyi kollektíváinknak tudatosabban, hatékonyabban és felelősebben kell fellépniük, olykor saját tevékenységük kritikus és önkorlátozó felülvizsgálatával s ennek érdekében.

Családi, baráti, iskolai körben mind tudatosabban kell keresnünk a visszautat a természethez, teremtő-gazdagító-ápoló készségeink köznapi kibontakoztatásának lehetőségeit és módjait kiskertjeinkben, a környezet- és természetvédelemben. Tanítanunk kell egymást és gyermekeinket kultúrált viszonyra, a természettel, értékei- szépségei megbecsülésére. Ez közösségi nembeli feladatunk.

- Az egyén meghatározó különössége etnikai és csoportlénny mivoltja. A hovatartozás véletlenje tájhoz-örökséghez, vérségi-etnikai gyökerekhez kapcsolja. Családhoz, familiához, szomszédsági viszonyok közé, lakóhelyi és generációs kapcsolatrendszerbe. Anyanyelve, érzelmi elkötelezettségei azonosságának életre szóló meghatározói. Szocializációja, életútja, élettevékenységének kibontakozása, mind több, olykor egymással konfliktusos csoporttal hozza kapcsolatba. Ellentmondásos hatásokat közvetítenek ezek a csoportok. Közvetítésük transzformált hatásrendszer. Értékrendszerüktől, értékrendjüktől, társadalmi helyzetükről és érdekviszonyaiktól modulálódnak ezek a hatások, amelyek spontán módon is beivódhatnak a személyiségbe, de az egyén sajátos mérlegelő, megítélő, alakító, elfogadó, felelős öntevékenységevel is ötvözhető, s válhatnak individualitásának részévé. Az egyes csoportokban éli át a társadalmi megosztottság, az egymásra utaltság, a szembenállás élményeit és megpróbáltatásait, az egyenlőség és egyenlőtlenség tényeit, alakul ki nemzeti, nemzetiségi osztály, réteg csoport és egyéni identitása, értelmi-érzelmi elkötelezettsége bizonyos meghatározó és vállalt ún. vonatkoztatási csoportokkal.

Az egyén nem passzív vetülete a különböző és ellentmondásos hatásoknak. Azonosulásai és távolságtartása mérlegén mérlegeli, értékeli, minősíti környezetét. Aktivitása csoportkörnyezetében kap társadalmi teret. Erőfeszítései, magatartása, állásfoglalásai és teljesítményei itt kapnak általánosabb értelmet, vonatkozásokat. Enélkül az egyéni produktumok öncélú játékok, kihasználatlan és visszhangtalan tünemények, különös hőbortok maradnak, ha valamelyik társadalmi csoport nem igazolja vissza, nem teszi magáévá, nem emeli társadalmi szintre az egyén teljesítményeit, ha nem ad hozzá társadalmi megerősítést. Az egyén aktivitása, kezdeményezései bele is ütközhetnek a csoport szokás és normarendszerébe, tradícióiba, érték- és érdekefelfogásába. Partikularitásuk kalodává válhat a kereteiken túlmutató felismerések, törekvések, kibontakozások számára. E partikularitás mocsara visszahúzhatja, deformálhatja, elnémíthatja az egyén törekvéseit. Mércének is tekinthető a csoportvonatkozások megítélésében: feltranszformáló, emberségben-teljesítményben gazdagabb kibontakozásra ösztönöznek vagy éppenséggel visszafognak, deformálnak ezek a kapcsolatok és kötélekek. Az etnikai és csoportazonosság erejére és ellentmondásos mai problémáira Ajtmatov: az évszázadnál hosszabb ez a nap tragikus mankurt figurája és mai alakjai figyelmeztetnek.

Napjainkban a nemzetiségi lét problémáinak elementáris jelentkezésénél az emberség és az emberiség sérüléseként, illetve az alapvető emberi jogok követelményeként kerülnek elő e meghatározottság bonyolult összefüggései.

- Az egyén nembeli lény genetikusan és struktúrálisan is. Az egyetemes emberi kultúra örököse, s globális lény, a "föld-űrhasználó" történéseinek ma már meghatározó szubjektuma.

Az egyetemes emberi kultúra, az eddigi világtörténelem mai létezésünk bázisa.⁶ Történeti úton, nemzedékek egymásutánjának

teljesítményei, küzdelmei, kudarcai és sikerei révén akkumulálódott és örökítődött. Emberi létezés e kultúra értékeinek elsajátítása, reprodukciója, gazdagítása nélkül elképzelhetetlen. Ma intézményi és közösségi formák szövevénye közvetíti az egyénhez ezt az örökséget.

Ezuttal csak utalhatunk szerepük fontosságára, hisz a nembelivé válás, a szocializáció és individualizáció összetett és bonyolult folyamatban alakul. Az oktatás-művelődés, a közösségi és önművelés, a közös szórakozás, pihenés, kultúrált együttlét, a tudomány, a művészetek, a társadalmi tevékenység- és normarendszerek ápolása, a tevékenység- és magatartáskultúra elsajátítása és alakítása örökölt, naponta szerveződő, újra szerveződő csoport- és közösségformákban zajlik. Fontos történeti vonása e komplexumnak, hogy ezt a nembeli örökséget társadalmi helyzetünk különbözőségéből következően, jellemző státuszkorlátok mozgás- és erőterében eltérő eséllyel vehetik birtokba a különböző csoportok tagjai. Szociálisan és individuálisan - túl az egyéni adottságokon - nem egyformán nyitottak a lehetőségek és távlatok a nembeli életlehetőségek realizálásához. E szakadás áthidalása, a nembeli és individuális létezés közvetítésének privilégiumoktól-monopóliumoktól mentes, humanista formáinak kialakítása, a közelítés megalapozása szocialista programunk, történelmi feladatunk. Az értékorientatív közösségformák önszerveződése lendületet adhat a kultúra demokratizálásához, s elősegítheti e közelítést.

Nembeli lény mivoltunk horizontális aspektusát a világ-érintkezés mind sokrétűbb és összetettebb strukturális összefüggésrendszere teremti, amely mára globális lénné alakítja korunk emberét.⁷ A világgazdaság/szövevénye behálózta planétánkat. A nyersanyag-, energia- és áruforgalom révén nemzetközivé váltak szükségleteink, s nemzetközi mércén mérlegelődik termelőerőink, termékeink és képességeink mind nagyobb hányada is. A világgazdsság minden mozzanatában áthatja mindennapi létezésünket. A nemzetközi pénzügyi rendszer befonja há-

lóival a nemzetgazdaságokat, s a világgazdaság hatókörébe vonja a még úgy elzárkózó területeket is. Az egyenlőtlen fejlődés kegyetlen versenyt diktál, elképesztő kontrasztokat teremt, amennyiben a fejlettebb a fejletlenebb és gyengébb rovására gazdagodik, s teszi a szegénységet még szegényebbé és kiszolgáltatottabbá. Az egyenlőtlenség örvénylő dinamikája nyomán kölcsönös feltételezettség, az interdependencia összefüggésszerkezete erősödik, s teszi mind sürgetőbbé, hogy globális szinten gondoljuk végig és válaszoljuk meg problémáinkat: a világélelmezés, nyersanyaggazdálkodás, energiagazdálkodás, a pénzügyi kapcsolatok kérdéseit.

A világpolitika történéseivé váltak a helyi konfliktusok, amelyek már maguk is nemzetközi vonatkozásokkal terheltek, nemzetközi összefüggések megjelenítődései. A nukleáris veszedelemmel szembeni általános kiszolgáltatottságunk, a bio-, a techno-, a kultúrszféra fenyegetettsége a béke összemberi ügyének elkötelezetté avat valamennyiünket. A köznapi cselekvés és érintkezés átlagemberi feladatává vált a béke védelme.

A kommunikációs robbanás - az elhallgatási és elhallgatási erőfeszítések ellenére - szétkürtöl minden eseményt. A médiák attitűdöket alakítanak, világközvéleményt teremtenek. A globális tájékoztatás és tájékozódás szükségletével együtt erősödik a belső, a lokális nyilvánosság igénye is. A nyilvánosság közösségi kategóriává lett összemberi, nemzeti, területi, de helyi szinteken is. A demokratikus részvétel elengedhetetlen előfeltételévé.

A gazdasági, politikai és információs kapcsolatok erősödése, valamint a turizmus modern népvándorlása nyomán a közvetlen személyes kapcsolatok mind sűrűbbszövésű hálójá szövi át az eddig elkülönült területeket. Az intézményes kulturális érintkezés eddigi gyakorlatát a kultúrák mindennapi találkozása, kölcsönös áthatása és ötvöződése teszi összetettebbé és gazdagabbá. Csak példaként említem, hogy a hazai mindenna-

pokban a keleti mozgáskultúra, a kínai gasztronómiai és kézművesreemek, az indiai vallási motívumok és kulturális érdekességek, az afrikai archikus művészet, az indián és latinamerikai zene, stb. ritka egzotikumból mind gyakoribbá és jelenvalóbbá lesz közvetlen kulturális környezetünkben is.

Mind történetien és mind kulturálisan, mind az örökség, mind a világerintkezés strukturális összefüggésrendszerén alapuló globális karakter révén hangsúlyosabbá válik nembeli lény mivoltunk. Áthatja mindennapjaink megatartás- és tevékenység-szerkezetét, értékrendszerünket és érdekviszonyainkat. A partikularitás és nembeliség reláció lukácsi elemzésének recepciója közgondolkodásunk halasztahatatlannul aktuális feladatává vált.

- Az egyén homo politicus. Politikai karakterét azonban csak történelmileg-társadalmilag sajátos közösségformákban munkálhatja ki.

A társadalom érdekviszonyai által kalodázott mozgás- és erőterben, az érdekek érvényesítési törekvéseinek konfliktuos avagy egyeztetett magatartás- és tevékenységformáiban differenciálódik önálló társadalmi vonatkozásrendszerre a politikum világa, s rajzolódik ki az egyének, csoportok sajátos politikai arculata.

Eltérő társadalmi helyzetükből fakadó érdekeik számbavételét, gondolati-cselekvési hierarchizálását politikai tevékenységrendszerben, jellemző szerep- és intézményi modellekben, normarendszerek és érték kategóriák kimunkálásával és alkalmazásával, tehát jellemző politikai értékek realizálásával végzik. A politikum az érdekérvényesítés és értékalkalmazás mindenkor konkrét egysége. Az érdekek tudatosítása, artikulálása, képviselése, ütköztetése, érvényesítése csak politikai kultúrával, politikai értékbázison lehetséges.

A különböző társadalmi csoportok és egyének csak politikai értékvertézetten és értékfegyverzetten válhatnak képessé helyzetük magánvalósága nyers partikularitásának meghaladására és tudják fellelésüket szélesebb, összetettebb társadalmi, gazdasági, politikai összefüggésrendszer szintjén a magáértvalóság színvonalára emelni.

A közös társadalmi helyzetből fakadó érzékazonosság felismerése és megjelenítése a politikai érték-kondíció megszerzése révén válik hatékonnyá, aközben ahogyan a sajátos társadalmi helyzetű egyének tömegszerű kollektív szubjektumából organizálódnak a különböző politikai közösségformák.

Egy adott társadalmi egység magáértvalósága az egyéni és közösségi tevékenység dialektikájának, a politikai értékek: szerepkészletek, szervezeti és intézményi formák, normarendszerek és érték-kategóriák egyéni és közösségi alkalmazásaiban, az adott csoport és más csoportok viszonyának tudatos formálásában bontakozhat ki.

Történelmi-társadalmi meghatározottságban és reflektív öntevékenységgel kapnak teret és objektív lehetőségeket a társadalom makro-, mezo- és mikropolitikumának alakításához a különböző társadalmi csoportok és egyének. E meghatározottságban és lehetőségmezőben jutnak dimenziókhoz a politikai közösségformák, s bennük formálódik a történelmiség, szociálisan és egyénileg konkrét homo politicus.

- Különböző természeti-társadalmi karakterisztikumával együtt és azok révén is az ember mindenkor hús-vér személyes egyén. Egyedi bioszichikai struktúra, személyiségértékek individuális együttese, érdekviszonyok alanya, ismétелhetetlen mikrokozmosz.

Egyéniségnek történelmi-társadalmi nagysága abban áll, hogy alternatív élethelyzeteiben, autonóm és ezért felelős

döntéseiben, morális létezésében milyen akaratlagos, tudatos elsajátító viszonyt képes kialakítani nembeliségéhez-társadalmiságához. Milyen értékvilágot épít önmagában és önmaqa köré. Milyen vonatkozásrendszert képes teremteni a másik emberhez, az emberi közösségekhez fűződő kapcsolataiban, hogy felkészültségével, magatartásával és tetteivel mennyire tudja transzcendentálni önmagát.

A személyiség szabad, autonóm, felelős kibontakoztatása adekvált közösségi formákat tételez.

Az értékalkalmazás és érdekérvényesítés az egyéni és közösségi létezés meghatározó, dinamizáló sajátossága, Motivációs és kohéziós rendszer. Dialektikájának konkrét elemzése a társadalmi életminőség tudatos gazdagításának elengedhetetlen feltétele.

Jegyzetek

1. A közösségi-kooperatív jelleg a primitív emberi tevékenység alapvető vonása. A "természetadta vagy történelmi módon család-
dá és törzssé (később közösséggé) kitágult egyén" - mondja
Marx - a közösség köldökzsinórjáról csak a termelőmunka és az
értékfejlődés viszonylag kései fokán, a többelettermék és az
egyéni munka fejlettségi színvonalán képes elszakadni és vi-
szonylagosan önállósulni, individualizálódni.

K. Marx: A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai

in: K. Marx-F. Engels: Művei Kossuth K. 1972. Bp.
46.k. I. 74. old.

2. Besenyei Sándor: Az érték helye, szerepe a társadalmi rep-
rodukción szabályozásában

in: Tanulmányok az értékelmélet köréből

"A filozófia időszzerű kérdései" 41. k. 1980. Bp.
83-131. old.

- Társadalmi változásaink és az értékrendek

in: "Társadalom-Tudomány-Egészségügy" 2.sz. 1986.
103-120. old.

- Érték. Értékrendszer

in: Társadalomtudományi Közlemények 1988. 1.sz.
68-84. old.

- Az egyéni és közösségi értékrendek

in: Kritika 1988. 4.sz. 26-28. old.

- Ideológiai szükséglet és az értékrendek

in: Közös gondolkodás a szocializmusról III.k.
Kossuth Bp. 1988. 403-408. old.

3. K.Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből
Kossuth Bp. 1962. 50. old.
4. "Az érdek nem más mint tudatosult szükséglet" - dogmatikus álláspontjának kritikáját lásd
Lick József: Érdek és tevékenység
Kossuth K. Bp. 1979. 13-57. old.
5. Tipusos példaként lásd
Benke István: Érdek és ösztönzés
Kossuth K. 1975. Bp.
6. K. Marx: Gazdasági-filozófiai kéziratok 1844-ből
73. old.
7. Ágh Attila: Globális kihívás
Gyorsuló idő Magvető K. Bp. 1987.